

Хьоме Дай а Наной а!

Вайн лахарчу австрин паччахь хилларах терра - амма уггаре хьалха шин доьзаллан нана соь хиларна – лаьаркха вайн бераш а кегирхой а парг1ата а синкьераме а бехийла а кхуьийла а х1окху вайн махкахь. Цундела тхайн ницкъ макхоччу вайн кегирхойн церан дахар доладаларехь г1о хилитрхьамма болх беш ду тхо.

Берийн бешашкахь шу бераша т1е йог1учу ишколан кхоччуш кечамаш бина хиларна теш ю со. Т1ехьарчу берийн беша ша доьдучу шарахь а керла юкье яккхин йолу берийн бинчу балхах лецна йолу а шеца цу бери кхин д1а а ишколе хьон йолу папко 1ама до беран ша х1ун лело деза а муха ду ишколер хьал а.

Сай массалийн т1ехь хаа суна, мел хал ду шуна а шу берашна а, берийн бешар кхин д1а ишколе хийцадалар. Х1етте а хир ду хьара тептар шун пайдехь, кху чохь карор ду шуна чулацам а болуш дуккха а шерашкахь оц некъа бина балхах лецна массаллаш а хьехарша а.

Аса ч1аг1о йо шуна берийн бешахь санна берашна кхоччуш тидам т1е бохийтуш болх школашкахь а д1ах1ург хиларна.

Со тешна ю, ишколашкахь болу хьехархой шайн нецкъ мел кхочу вай берашна дешар т1ехь а церан дахарехь а т1ейог1учу ханна дика кхиамашца уьш кхуьийла а бехийла, лууш хиларех.

JOHANNA MIKL-LEITNER
Landeshauptfrau

ДЕНА НАННА КУЫГАЛЛА

БЕРИЙН БЕШАРА ШКОЛЕ

Чулацам:

БЕРАН ДЕХЪАДАЛАР ЦХЪАНА ВОВШАХТОХАМ 6

ДЕХЪАДАЛАРХ ЛАБЦНА ХАБАР 9

ДОЪХХЪАРА ХАН ШКОЛЕХЪ 10

ДЕШАРАН ПЛАН БЕРИЙН БЕШАХЪ ЛАХАРА АВСТРЕХЪ 12

ЛОВЗАРАН МАБ1НА 14

1ИЛМА „ДАГАХЪДЕРИГ А АДАМАШЦА ЙОЛУ ЮКЪАМЕТТИГ 16

1ИЛМА, ЛЕЛАХААР,ДИНН А АДАМАШ 18

1ИЛМА „МОТТ „ЮКЪАМЕТТИГ 20

1ИЛМА , МОГШАЛЛА А МЕТТАХЪХЪЕР 24

1ИЛМА „СИНАОБЪЗДАНГАЛЛА А ДИЗАЙН 26

1ИЛМА ,1АЛАМ, ТЕХНИКА 28

ХАТТАРШ БЕРИЙН БЕШЕ 32

ХАТТАРШ ШКОЛЕ 33

ХААМИЙН МЕТТИГ 34

1ИЛМАН ХААМАШ ДАЙ НАНОЙН 35

Аг1о 6

ДЕХЪАДАЛАР ЦХЪАНА ВОВШАХТОХАМ

„ДУККХА А КЕРЛА
Х1УМАНАШ ДУ
БЕРИЙ БЕШАРА
ШКОЛЕ ВОЪДУ
НОВКЪАХЪ“

Нагахъ санна шуна дагадаг1ахъ
доъххъара школан де,
цу дийнахъ шу ч1ог1а
самукъане дара, аша
сагаттадора шай хъехархочуьнца
хин йолчу юкъараметкашна.
Шу бераш а хир ду иштта
тайп-тайпана ойланаш еш,са а гаттадеш
долалучу школера дешарна.
Дукхаха долу бераш деша а керла х1ума
довза лууш и сагатдар къеззиг долуш
хуьлу. Массо а бакхий хийцамашкахъ санна,
цхъа долу берий хила тарло сагаттадар,

**берийн бешара школе дехъаваларо,
кхуьчу хенахь, болу хийцамашкахь
толам баккха беза :**

3 берийн бешахь цхьадолу берашца а
бакхийчарца къастар

3 керла бераший, баккхинашший бовзар
школехь

3 т1екхаьчна болу хийцамашца, дешархо
хила, цу х1уманах вольла

3 школан г1ишло йовза, дийнахь йолу
къепах кхета

3 еша, яздан, дагардан 1амо

**Кхуьуш волучу хенахь т1енислуш йолу халонаш
массо доьзалехь уггаре коьрта лаьтташ хуьлу.
Диканца халонашах чекхваларо беран
хин бола кхиамаш ч1аг1бо.**

Шу бер т1ебог1у хийцамаш боьвзана ду,
масалла: берийн беше дахар, керла йиша я ваша варца.

Диканца хийцамашках чакхваларо шу берий
хуьунар ч1аг1 до, шен хийцалуш долу дахарехь
лела хаар. Оцу х1уманашана т1аьхьа шайн берана
г1о де, х1унда аьлча, иштта болу хийцамаш
цуьна дахарехь дуккха а хир болу дера.

Тидам бе шай школех лаьцна долу къамелашна.

Иштта алар „кхул т1аьхьа хуур ду хуьна муха хир ду!“

я „Собар де ахьа школе ваххалца!“, бохуш долу къамелаша
бер шех цатешаш до, кхиь берана та1ам бо.

**Шу школех, дешарх лаьцна йолу дог ойланаш
беро схьаоьцу. Бер школе дахар хьокъехь
самукъадолуш а хазаахеташ хила деза шу.**

Аг1о 7

ИШТТА Г1О ДАН ДЕЗА БЕРАНА

3 Берийн кхиамашкахь г1о де.

Х1ора дийнахь шай доьзалахь цхьацца
аьтто хилийта берийн массо а кхиамехь
г1о дан, иштта изи школе ваха кечва.

Идеяш а кховдорш а кара йийра ю шуна
х1окху брошюри т1ехь.

3 Школе даха кеч де. Даимана берийн беша
дига, шега шена х1уманаш т1е а юхийта,
охьа а якхийта, ше хене хаьжжина долу г1уллакх
дайта, школе ваха новкъа ваккха, шена т1оьрмаг
шега харжийта, белха меттиг цхьано кечье, ше
хеннахь д1а вижийта, хьала а г1атийта.

3 Ца кхеташ чух кхета де. Школийн, берийн
бешан юкъаметтигна накъосталла де.
Шай бере дийца, йолалучу школех
лаьцна, цуьна хаттарашна жоп ло–
оцу х1умана шуна г1о дийра ду суьрташ т1яхьа
долу книгаша, пайда эца беза школехь хуьлучу
гуламах,шай берана „керла школан дахар “ довзийта.

БЕРИЙН БЕШАРА БЕРАША ДУЬЙЦУ:

Аса берийн бешахь 1ама дина:

„**Ч1ог1а хаза сурт дилла, лакха хьала вала.**“ (Керстин, 6 шо)

„**Суна дуккха а х1ума 1емина.**“ (Юлия, 6 шо)

„**Кхечо къамел деш ладог1а.**“ (Фабиян, 6 шо)

„Собаре хила.“ (Милена, 6 шо)

Шкоলেখь суна 1ама дан лаьа:

„Пхьола дан, дагар данг.“ (Макс, 6 шо)

„Х1инцалца суна мел ца хиънарг.“ (Керстин, 6 шо)

Аса школера стенна сатуьйсу:

„Дика оценкашка.“ (Якоб, 6 шо)

„Сан школа массарелла дика хуьлийла лаьа.“ (Пердита, 6 шо)

„Дика доттаг1ий караба сатуьйсу.“ (Юлия, 6 шо)

Аг1о 8

Т1АБХХЪАРА ШО БЕРИЙН БЕШАХЪ

1амадаран процесс берийн бешахъ йолало бер берий беше даханчу хьалхарачу дийнахъ, цул т1аьхъа хир йолчу школийн кечамбар.

Берийн бешахъ долу т1аьхъара шо ч1ог1а маь1на долуш ду.Цу шарахъ берашна леррина г1о до, берийн бешара школе дехъаволаш кечдеш.

ДЕКХАРИЙЛАХЪ ДОЛУ Т1АБХХЪАРА ШО БЕРИЙН БЕШАХЪ

Т1аьхъара шо берий бешахъ т1едиллина ду: 1илма массо а берашна цхъатеррахийта, массера аьтто цхъатерра хилийта.

Т1едиллина хиларна юкье догу т1аьххарчу т1едиллина долу шарахъ берийн бешахъ маьхза берийн бешахъ **16 сахът къиран чохъ** даккха я 4 де хьехаран болх болх бечу хенахъ.

Т1АБХХЪАРА ШАРАХЪ БЕРИЙН БЕШАХЪ

3 Школазхошна леррина беш болу болх

3 Дехъаволуш хьехархоша деш долу накъосталла (масалла берашца цунах доьзна дуьйцу къамелаш, дай-наношца деш долу къамел, дай-наноин гулам, школаца лелош йолу юкъаметтигаш)

3 Школе дехъа валарх лаьцна долу къамелаш.

Берийн экскурси бегийн бешара школе цхъана юкъаметтиг д1акхехьар доьзна

Аг1о 9

ДЕХЪА ВАЛАРАХ ЛАЬЦНА КЪАМЕЛ

Дукках долу берашна берийн бешара школе дехъавалар цхъаьа хало йоцуш хуьлу.

Нагахъ санна шу берийн кхиарехъ проблема ялахъ, я школан болу аьттонашах лаьцна хаттарш далахъ и **дехъаваларх лаьцна къамел** дийцаре диллало.

МИЛАВУ ДАКЪА ЛОЦУШ ДЕХЪАДАЛАРХ ЛАЪЦНА КЪАМЕЛЯХЪ?

Къамеляхъ дакъа лоцу: дайш нанош,
жопалле волу хъехархочо а школан куьгалхочо,
нагахъ санна оьшуш хилахъ дакъалоцуру ду
берийн г1уллакхе хъовсуш болу белхалоша.

МУХА ВОВШАХ ТУХА ДЕХЪАДАЛАРХ ЛАЪЦНА КЪАМЕЛ?

Нагахъ санна шу, дай наной и къамел
вовшах тоха лаам балахъ, т1аккха аша
кхайкхам бан беза берийн беша куьгалхочуьнга
цул тяхъа цо вовшах тухур ду и цхъанакхетар.
Нагахъ санна и вовшах тоха лаам школера я
берийн бешара хилахъ, цара шуьга хаам бийра бу.
Нагахъ санна шу реза хилахъ шуьца
цхъана кхета ханн биргалла йоккхур ю.

Х1У ДУЪЙЦУ ДЕХЪАВАЛАРХ ЛАЪЦНА КЪАМЕЛЯХЪ?

3 Беран аьтто баран къамел.
Муьлха ч1ог1а аг1онаш ю цуьна? Мичхъа оьша
цунна накъосталла? Х1у оьшу берана, цуьнга дика дешийта ?

3 Хаам а накъостал дар школе дехъавалар хъокъехъ.

3 Нагахъ санна оьшуш балахъ шен тайпа болу
аьттонаш я накъосталла иза цхъана а
кхетта дуьйцуру ду, план х1оттора ю.

„ЦХЪАНО ШКОЛАН ЮХЪАР ПЛАН Х1ОТТА ЯН“

Графика: Х1анни

Аг1о 10

ШКОЛЕ ВАХАР МУР

ДОЪХХЪАРА Г1УЛЧ: ШКОЛЕ Д1АВАЗВАР

Нагахъ санна шу берийн 31 август кхачале
дуьззина 6 шо кхачахъ, цунна школе вахар
т1едиллина ду.

Массо а школе дахадезаш долу бер школе
д1аоьцуш ду, массочу берийн шен шен проблеме
а кхетаме а хъажжина г1о дийра ду.

Бер школе д1аяздо шен оьшучу школе.
Бер школе д1аяздечу хенахъ муьлха кехаташ
т1е дан деза хууьйтур ду шуна шу школас я
шу 1ачу меттигара администрацис.

Ч1ог1а дика ду бер школе д1аяздечу
дийнахъ бер шеца школе дигар.

Бер школе д1аяздар совнах шун бере хьожур
ву хьехархо школях цуьнга дешалур дуй я иза
кхетар дуй те аьлла.

Школе дахана доьхьарачу кхиранахь шун берана
аьтто лур бу кхин долу бераш, хьехархо а
вовза, школийн х1усамаш йовза, школера
хенаша йовзийта.

ШКОЛА ЙОЛАЛУШ

Дика школа йолаяларо школе ихийта а
деша дог доуйту.

„ДИКА ШКОЛА ЙОЛАЯЛАР МАССО А БЕРАНА“

Массо а бер шен тайпа хуьлу 1аморехь
1ама дан лаарехь, нахаца ийна хиларехь,
шен лаамаллехь. Цера шен тайпа интересаш
хуьлу,зеделларг хуьлу.

Хьехархо берийн дешарех кхетаре хьажжина
берашна хьохуш хуьлу.

Бераш шайна йовзачу ловзаран кепехь
хуьлу хуьлуш керлачу 1аморна кепе
т1е доху.

Школа йолалучу муьрехь аьтто хир бу,берийн
1амадаре хьажжина дешаран программан кхачо ян,
кхета еш халхарчу классашкахь кха а шарана юкьехь.
Нагахь санна берана йолу хьехаран программа
атта хеташ ялахь я дешаран программах
цакхеташ далахь кхечу классе охьа я хьала
доккхура ду.

Нулевой класс школехь дешна аьлла
лоруш хир йолуш ю
3 юкьанцара школа
3 юкьара школа
Нулевой класс-школан хена юкьехь
лоруш ю.

Нагахь санна бер дешарх кхеташ ца хилахь
я дешаран программа атта хеташ хилахь
шаран юкьехь кхечу классе даккха аьтто бу.

Бакьонийн гулам карайира ю шуна т1елиллина долчу 1илмана
Федеральни закони сайти т1яхь (т1едиллина долу юристийн
дешар дешна хилар1985), BGBl. Nr. 76/1985 йолчу хенахь
хийцамаш бина йолу.
Оьшуш йолу информаци кара йийра ю:
http://www.bmukk.gv.at/schulen/service/schulinfo/aufnahme_vs.

БЕРИЙН БЕШ– ЛОВЗА, 1АМА МЕТТИГ Ю UND SICH WOHLFÜHNLEN

Жимачу хенахь буьллуш бу дешаран

1илманан бух.

Берийн бешо буьллу 1илманан бух.

ДЕШАРАН ПЛАНО

3 гойту, берашна берийн бешахь х1у 1амадина

3 берашца беш болчу хьехаран белхан бух

3 йовзуьйту хьехаран процесс, берашна
1амориг берийн бешахь

3 юкьелоцу педагоги методика

3 т1ай хуьлий лаьтта школина берийн
бешана.

Дешаран план хьахайина ю кхечу 1илманан
секторшкахь. Т1аьхьа йог1учу аг1ошкахь
карайийра ю шуна кхетор, хьехам,
масаллаш бераш1амадар, г1о дар,
дог айар.

Дешаран план берийн бешахь лахара австрехь
<http://www.noe.gv.at/Kindergaerten>

**1илма, дагахь дериг а
адамашца йолу
юкьаметтиг**
Аг1о 16

**1илма, лелахаар,
дин а адамаш**
Аг1о 18

**1илма, мотт,
юкьаметтиг**
Аг1о 20

**1илма, меттахавалар
а могшалла**
Аг1о 24

**1илма, синаоьздангалла
а дизайн**
Аг1о 26

**1илма, 1алам,
техника**
Аг1о 28

Аг1о 14

ЛОВЗАРАН МАЪ1НА

Ловзар берийн уггаре коьрта болх бу.
Эксперташ лору, беран шен 6 шо кхаччалца
гергарчу хьесапехь 15.000 сахьт оьшу ловза.

Иза гергарчу хьесапехь 7-8 сахьт ду дийнахь.

Ловзаро самукъа даьккхина ца 1аш, берийн дика хилар гойту.

3 говзалла, 1амийна дерг, карадирзинарг гойту

3 синхаам

3 дов д1а дерзадан

3 кхиадан, масалла, ладалар, т1егулдар, болх бан дог ойла йолуш хилар

3 юкъаралин карадерзар 1амор (масалла, ла дог1ар, шен дош лардар)

3 битам ладала

3 хьуьнар хаадалар, тадар

3 леларан талларе

3 мегаш доцарг дитар

Ловзачу хенахь бераша гулайо т1ахьанца школахь оьшур йолу зеделларг.

Шиь масалла: хиций, г1умаций ловзучу хенахь берашна 1ема дуста дукхалла, дозалла.

Иза оьшу матиматика задачаш ечу хенахь.

Буьрках ловзуш бераш 1амадо б1аьргаш

а куьйгаш а лела дан.

Оцу г1о до язъеш, йоьшуш.

Шайн берашца тайп-тайпана ловзарш талла: цхьана ролех ловза, фигурашах ловза, лаьттахь т1улгашца суташ дахка, стоьла т1яхь карташца ловза, йиш лакха, халхавала, х1еттал-метталх ловза...

„ЛОВЗАР 1АМОР ДУ“

Аг1о 15

БЕРИЙН БЕШ ДОЪЗАЛ ШКОЛА

ЛОВЗАР, ИЛМА 1АМАДАР
БЕРИЙН БЕШАХЬ

Порг1ат а урхаллин ловзаран кепаш:

3 карадеш, кхеташ долу ловзарш

3 музыкални, дийзайни ловзарш

3 х1ума кхоллуш , г1ишлош еш ловзарш

3 стратегически., цхьацца х1уманаш д1а х1иттаеш долу ловзарш

3 сихалца, леларца долу ловзарш
3 п1елгашца а куьйгашца долу ловзарш
3 роллешца долу ловзарш
3 садо1уш, дезарш деш долу ловзарш
3 къамелаца долу ловзарш,
х1еттал-метталш, суьрташ т1аьхь долу
книгаш
3 юкъараллин ловзарш
3 столъа т1яхь ловзуш долу ловзарш,
бакъонаш йолуш долу ловзарш

ШАЙ ДОЪЗАЛЕХЪ ИШШТА Г1О ДЕ БЕРАШНА

3 шай берана хан ло ловзийта,
цуьнга зеделларг лахъаейта,
т1аьхъанца иза кхийта
3 нагахь санна бер ловзуш
далахь иза юкъара а ца доккхуш
ловзина даллалц собар де
3 шайн берана аьтто ло кхечу
берашца ловза.Кхечу берашца
ловзучу хенахь 1ема берана,
берашца ловза а лела а.
3 берана г1о де иза цхъа х1ума
лохуш далахь, шу берана аьтто оьшу
и массо х1ума лаха, кардан, нисдан,
гулдан, ловзадан.

КХИА , 1АМАДА ДОЛУ ШКОЛИЙН ДЕКХАРШ

Ловзуш шардина долу
карадерзаш бух буьллу
3 еша, язъян, дуста а
шардаларн юьхъанцара
культурни говзалла
(еша, язъян, дагардан)
3 ша 1амадаро гойти
дика кхиамаш
3 пайда болу аг1онца
йог1учу 1аморан программа
хенаца, нийсаллаца, лерорца,
юкъаметтиг д1алелаярца,
3 социальни пайде хилар
(юкъаметтиг д1акхехъар, кхиар,
бакъо а норма къобаляр)

Аг1о 16

1ИЛМА, ДАГАХЪДЕРГ А АДАМАШЦА ЙОЛУ ЮКЪАМЕТТИГ

„МУХА Ч1АГ1
ДО БЕР“

„Массо а берана кхоъ х1ума оьшу“, боха
нейробиолого проф. Гералда Хютерас: „**Цунна
1алашо оьшу,оцу 1алашонца кхуьур ду иза,
берана массала оьшу нахана юкъехъ лела хаа,
цигахъ ша оьшуш хилар го цунна.**

Уггаре хьалха шен доьзалехъ хуьлу бер кхерамзалла,
шена цъа масалла лоху цо,и санна хила а г1уртий
халонах чекха дала дезаш хуьлу иза.

Берана кхуьучу хенахъ,тайп-тайпана аьттонаш оьшу,
ша шега х1ун дало хьажа, ша боккхуш болу когаца
хьал хийца .

Шена стоьла т1е х1ума охъа йилла, хьостам тоха,
хьабаккха , велосипед т1ера г1орг1алис болх
х1унда ца бо, оцу х1уманаш бер шех
тешна а яхъ йолуш а до.

**Зеделларго „Согам цъацца х1ума дало “ –
„Сом веза ву“ – „Со адам ду алла хеташ ву “
берашна шех тешам ло.**

Иштта дог ойла йолу бераш, халонаш
т1екхавчча, оцу халонашах атта чекх долу,
масалла, школе дахар

Берийн бешахъ берийн аьтто хуьлу дуккха а
кхечу берашца доттаг1алла тасса, баккхийчарца
юкъаметтиг хила.

Берийн бешахъ дуккха а аьтонаш хуьлу
къамелаш дан а доьнаш д1азерзадан а.
Бераш 1амадо нахана юкъехъ лела,
ша д1адовзийта, кхечу берашца цъацца
х1уманаш кхолла.

Оцу массо (шеца, нахаца) долу а х1уманаша,
цъана хир долчу дахаряхъ, школехъ хир
долчу дешарна , хиндолчу дахарна бух буьллу.

Аг1о 17

ЛОВЗАР, 1АМАДАР БЕРИЙН БЕШАХЪ

3 Ша шена мах хадбар

Ше корматалла йовзар, тобане идеяш
яхъа, жьопалле хилар, синхаам хилар
кхечарна со муха хета техъа

3 Йоккхачу тобанехъ хилар

оцу тобанехъ парг1ат хилар,
тобанехъ шена меттиг карайар,
оцу тобанера хилар, масалла
де муха хир ду барт бар,
тобанца долу ловзарш,цъано де даздар,
цъано цъацца х1ума чекхдаккхар,
масалла, маьнга керта арабаккха,
суьрташ т1аьхъ долу книшкашка
ша хьажар, ...

3 Культурни цъанакхетарш, доьнаш

Тобанехъ барт хилар, доьнаш
цъано къастадар, масалла
цъана къамелаш дар, ролеш йолуш
ловзарш, суьрташ т1аьхъ долу книжкаш

ШАЙ БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЪЗАЛЕХЪ

3 Безам, тешам а хилар гайта

шай бер ше дика а во а аг1онашца
ша мадарра т1елаца.

Шайн берана гайта иза
шайна дезаш хилар, шаъш цуънах
х1уъаъ тешор хилар

3 Хан карает, ладог1а

Шаъш ловзар долу, къамелаш
дийра долу цхъана х1ума юур
йолу, цхъана дужур долу
хенаш билгаляха

3 Меган доцург д1ахайта

беран оьшучух кхеташ хила,
бераца собаре хила, шаъш дийра
ду аьлларг кхочуш деш хила

3 Парг1ата чох хилийта

ша шегара г1алот долуъй
хъажийта,

3 Довнаш къаста дан

Къийсавалар 1амар ду: „Х1а х1аъ“
ала йиш хилар, шен дог йола
д1агайттар, барт бар, ...

1АМАДАР, КХИАДАР ШКОЛАН ДЕКХАРШ

3 Беран дог айдар

иза а адам хилар

Шен мах хадабар,
наха лелочух кхетар

3 Адманна юкъехъ лела хаар

вовшашкара а вовшера 1ама.,
вовшана накъосталла дар,
г1о дар

3 Кхи д1а нахаца йолу

юкъаметтигаш гена яха,
кхета а бакъонаш т1елаца,
масалла, 1илма хъехарх,
1илман маъ1анах кхетар

3 Ницкъ ца беш болу сацам,

дов ца долуъйтуш бар

3 Хаар я х1уман т1аъхъакхиар ,

алсамо х1ума хууш хилар,
зударийн а божарийн а ролех
ловзар, масалла, тобанехъ
дискусси лелаяр накъостаца
тобанца беш болу болх,
бераш берийн г1оьнча,
1илма хъоьху чохъ нахана
юкъаъхъйолу юкъаметтигашах
лаьцна дийцар

1ИЛМА,ЛЕЛАХААР, ДИН А АДАМАШ

„И сацам нийса хиллий техъа?“, „ Мила ву те и дела,цхъаннаъ гиний техъа иза?“ берийн иштта хаттарш кхоллало дуьненан х1уманах лаьцна. Оцу хаттаршна жоп лъьхуш царна масал оьшу, кхиъ улло ваьлла воккханиг ше дуьненан х1уманаш хаарца

Суна хетарг лоруш ду

Берашана ч1ог1а деза ду,шай доьзалехъ шайна хетарг лораш хилар, берийн бешахъ, школехъ шена хетарг д1аала хаар. Бераш 1ема, шай ойла кхолла, неханиг т1еэца, ше бакъонаш кхочуш ян, неха бакъонаш ларйан.

Суна коьрта х1ун ду

Хьорачу доьзалехъ шай лерина а деза х1уманаш ду, шай ойланаш, бакъонаш. Берийн бешахъ берана гуш долу х1уманаш шай доьзалехъ долучу х1уманах ч1ог1а къаьсташ хуьлу. Оцу х1уманашкахула бераш 1ема,шайна т1екхаьчна долу хьолехъ тайп-тайпана лела. Нагахъ санна бер шен ц1ахъ долу хуманаш схьалоцуш, кхеташ а делахъ, иза шен т1екхаьчна йолу халачу хенахъ х1уманашах атта кхеташ хир ду. Иштта оцу кепехъ кхуьу кхетам, синаоьздангаллийн бухан маь1нах.

Вай массо а цхьатерра ду далла гергахъ

Бераш дика тидамхой ду.Цара бакъ хеташ схьалоцу шайна гина дерриг,шай ц1ахъ а берийн бешахъ а нахаца шен тайпана лерар.Берийн бешахъ педагого доккха маь1на дуьллу, берашана хьехъа, 1амада,цхъа а бер къаста а ца деш. Берий бешахъ бераш тайп-тайпана хиларх, дуьйцуцух т1аьхъа кхуьуш хиларх, йа шен тайпана амал хиларх, йа дег1аца сиркхо хиларх къеьста а ца деш цхъана берийн тобанера лору. Иштта ша лоруш волчу х1ваьэхъ синхаам хуьлу ша оцу тобанара вукхъ аьлла, со кхерамазехъ ву аьлла.

Тайн-тайпана хилар-хьал долуш хилар. Берийн бешахъ ,юкьараллин куьзга санна, кхечу къомаца долучу амдамашца а кхечу динехъ долчу х1ума а довза аьтто хуьлу. Интеркультурный тайп-тайпана динех лаьцна болх баро маь1на долуш бераш 1амадо массочу къомара, динахъ долу х1уманах кхета, шай тера хилар, тайп-тайпана хилар гойту, шай вовшашца йолу дог ойла кхачо, гайта а аьтто ло.

„БЕРАША ОЙЛАНАШ
ЙО ДУЬНЕНАХ
ЛАЬЦНА“

Аг1о 19

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

3 Уггаре а коьрте х1оттадар:
вай массо а цхьа терра адамаш
ду далла гергахь аьлла,
тайп-тайпана хиларх
кхеташ хилар(суйрташ долуш
йолу книгаш,дийцарш,бакхийчара
дуйцучух масал хилар)

3 Демократийн терго а
лерарх а тоам бар (тобано
тессаначу кхажох къастадар,
шен ойла йийцар, дог ойла гайтар, ...)

3 Жигара дакъа лацара (цхьано
барт бар, жьопалла шена
телацар)

3 Динах лаьцна къамелаш дар,
массочу динехь долу деза денош
цхьано даздар

3 Кхечу къомах долу
хуманаш дийца а гайта а
(суйрташ т1аьхь долуш йолу
книжкеш, кхечу маттахь йолу
эшарш, дезаденош,йаа х1уманаш,
т1еюху х1уманаш довзар,....)

ДОЪЗАЛЕХЬ ИШТТА Г1О ДЕ ШАЙ БЕРАНА

3 Шен хене хьажжина
х1ума дан аьтто ло берана,
цо дина х1ума шайн доьзалехь
лоруш хилията, масалла,
Мел, х1ун юур яра аса?
Аса т1е х1ун юхур яра?
Сайна доттаг1а мила хоржур
вара? Де цхьано д1а муха
х1ур дара?..

3 Цхьаьцца болх т1елацарх,
цхьадолучу х1уманаш жьопалла
дан йиш хиларо берийн
дог ойла ай йо,ша шех тешна
хуьлуйту, масалла, стоьла
т1ера пег1аш д1аяха,
цицган йаа х1ума яла,
берийн ловзо х1уманаш д1аяхийта, ...

3 Шайн берийн дог ойла хатта,
хьуна муха хийтира аьлла,
масалла:.,Х1уна иза хазахийтирий?
Кхечу аг1ор муха дийра дара
те вай?,,...

3 Шайн бераца дийца, шайна
деза а дика а хеташ долу х1уманаш
лаьцна. Дай-наной уггаре
хьалхара масал ду берана,
кхуьучу хенахь, г1иллакх , г1уллакх
леладарехь.

1ИЛМА 1АМОР,КХИА ДАР ШКОЛЕРА ДЕКХАРА

3 Кхин д1а долу 1илма,
корматалла а карадерзар
1аморо, г1о до демократически
юкъяраллехь массо а адамаш
цхъано маърша дахийта

3 Собаралла, къобалдар а,
корматаллаца бух кхиарехь
кхечу нахаца йолу юкъяметтиг
лар ян, лела ян хаа.

3 Ловзарехь , белхан т1аьхь
цхъано бакъо лахар и бакъо
лар яр.

3 Цхъана кхолла, болх
цхъана бар.

3 Вовшана юкъехь йолу
юкъяметтиг лар яр (вовшашна
г1о дар, ладог1ар,
вовшашца лераме хилар, ...)

3 Шкоলেখь хуьлчу мероприятешкахь
дакъалацар

Аг1о 20

ДЕШАР,МОТ А 31Е

Мот 1амабар и 1амабина мотт бийцар иза
ч1ог1а хала процесс ю,массо а берийн ша-шен
тайпа. Довххъара шен ялх шо кхачале берана
24.000 дош хууш хуьлу. Оццул долучу дешнех
пайда оьцуш, дуйцуш дерг 5.000 дош
бен ца хуьлу

Муха 1ама бо бераша мот?

Довххъарчу шерашках берашна дай-наной
йиший,воший масал хуьлу.

Х1ора дийнахь ловзуш а къамелаш деш а,
оцу хье чохь маша санна х1оттам кхоллало,
хьалхара маь1на долуш къамел дарехь,
1амарехь жьопе йолу.

Берийн бешахь уггаре коьрте дерг берашна мот 1амабар ду

педагогаш г1о до берашна леррина цаьрна
алсамо дешнаш 1амийта кхин а цаьрга
шай дог ойла я шайн дагахь дерг нийса
схьаала хайита. Берийн бешахь и г1о
дар тай-тайпана хуьлу: бераш я бакхийчарца
къамел дечу хенахь, туйранаш дуйцучу хенахь,
илли олучу хенахь, дов къаьтадочу хенахь,
яа х1ума юучу хенахь, ловзучу хенахь,...

Дуккха меттанаш хаар мах боцуш х1ума ду

Нагахь санна бери тидам бахь, цхъа х1умана
масийта тайпана ц1е йоккхуш, иза кхи меттанаш
1амабайта биллина бух бу. Берашна г1олехь хир
ду хьалхе тайп-тайпана меттанаш хезаш йолучу
тобанехь хилар. Масийтта мот 1амош кхуьчу
берана дика ду шайца дас-нанаса шайна г1оляхь

хууш, дико буйцучу маттахь къамел дар. Иштта
буьллу бух кхин болу меттанаш 1амабайта,
масалла, немцо мотт.

Шун берана немцо мотт хаара ч1ог1а ладам
болуш ду.Х1унда аьлча : хин долчу дешарна,
доттаг1ий лаха, нахана юкъяхь лела а.

Педагогаш а интеркультурни белхалоша а
1алашо а йолуш, шун бераца болх бийра
бу, нена мотт ч1аг1 байта, шоллог1а мотт
шарбрлийта а. Берийн бешахь шун бери
мотт 1ама бо кхечу берашца ловзучу
хенахь а, педагогаша болх барехь а.

Кхин мотт ловзучу

хенахь 1амабо

ловзучу кепяхь кхечу
мотт 1аморо мехала
лар юьллу кхин мотт
1амабарехь.

„МОТТ ИЗА ДОГ1А ДУ 1ИЛМАННА А НАХАЦА ЙОЛУЧУ ЮКЪАМЕТТИГАШНА“

Аг1о 21

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

Мотт шарбалар х1ор дийнахь

3 мотт 1ама беш г1о дар
(тоьалла берийн книжкаш хилар,
берашца къамелаш дар,
цахууш дериг д1аалар,кхечу
къоман мотт хаар)

3 ша деш долу х1ума дийца
(массочу х1уманна ц1е яккхар,
хилларг а хетарг а дийцар)

Дешаран программа

мотт коьрте лаьцна

3 хезаш еша, дийца,
суьртеш долу книгашка
хьажа (текстаца интерес
хилийта, оила ян х1ума хилийта
йоьшучу а ешна яллачу
хенахь)

3 жимачу тобанехь къамелаш де

3 шеггара дийцарш дийца,
сурт х1отто, сурт дилла

3 берашца философски
дискуссеш ян

3 ловзучу кепехь кхечу
къоман моттахь долу
ловзарш хьахо

ШАЙ ДОЪЗАЛЛЯХЬ ИШТТА Г1О ДЕ БЕРАШНА

3 Шай берана хан караета
шайна: къамелаш дан,хилларг,
дагахь дерг, хетаташ дерг,

реза воцуш дерг дийца

3 шай берана массо а
хенахь цхъацца дийцарш
дийца, д'авуьжу чу
хенахь туйранаш дийца,...

3 Х1ора дийнахь аьлла санна
шаьш дагаяйте эшарш
лакха, х1еттал-металлаш
дахкаде, куьгашца а п1елгашца
долу ловзаш гайта.

3 Шаьш шайн бераца кьамел
дечу хенахь оцу беран лакхалле
кхаччалц охьа а г1ой де бераца
кьамел

3 Нагахь санна бер цхъаь
дийцуш далахь иза
ша дуьйцуш дерг дийцина
даллалц собар де.

3 Шайн бер эций библиотеке,
книжкеш юккучу тукане а г1о,
берига шегга шена езаш йолу
книга кьастаейта

3 Бери харца кьамел дича
иза нис ма де, цунна метта
нийса долучу аг1ор юха ала,
масалла («вог1ар ву дада»,
«дере ву дада хьавог1ар»)

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 Мотт бицийта, мотт
шар бан

3 Кьамелан ситуацига а
хьаьжжина дийца: нагахь санна
оцу хенахь дог1уш далахь,
масалла, бехк ца биллар
деха, я цунна оьшуш
долучух лаций дийца

3 Шаьш дуьйцучу хенахь
самукъа а долуш дийца,
цо дуьйцучуьнга ла дог1а,
т1етойш хила

3 Шаьш кьамел дечу хенахь
кьамел парг1ат де, кьамел даран
бакьонашца

3 Ловзаран кепяхь, кьамелан
т1е тидам бахийта

Аг1о 22

**Дохьхьара зеделларг язdechу хенахь-шена т1аьхьа
лар йуьтуш йолу корматалла ю, бери тидам беш
йолу, ша дохьхьара сурт дуьллучу хенахь.**

**Йозано вайна аьтто бо, мотт кехатана
т1аьхь латта бан, 1алаша бан, дуккха хенахь
мотт гуш хилийта а. Оцу х1умано берашна
иза дезадолуьйта, т1аккха царна а лаьа и
„бакхийчара докку хьаьркаш“ кхета а
шаьш „хаамаш“ шайн т1аьхьа бита а.**

Яздан мотт 1амабара иза ч1ог1а ма1на
долуш ду, т1аьханца мотт кхиарехь.

Иза долало дуккха а хьалха бер школе дахале. Йоза иза хьаркаш ду аьлла кхетале хьалха, бераш араьх шайн гуш долу хьаркаш, символашка (масалла стоп-знак, фирмами символашка) тидам беш хуьлу. Цул т1аьхьа уьш кхета, мел лерина ду вайн дахарехь дешар а яздар а: вайга хаамаш, книжкаш, газеташ, журналаш язло. Вай дечуьнга а хьожуш бераш а хуьлу 1ама лууш.

Еша а язъян а 1ама берашна оьшу карадерзар а говзалла а:

3 Щетка а руча а лелаян
3 Довза, къаста кепаш, йоккха а жима а къастайан, т1ехьаждар
3 Элпаш символ ю аьлла къастаян.
И 1ама дан, карадерзар оьшуш ду: ладалар, доьналла, ладог1ар, кехтар, нийса хьаьжар, шен дег1ан синкьетам.

Бераш толлу гома, лекха-лохалла, цара гуладо ладаме зедалар, язъян 1емачу хенахь цаьрна оьшун долу.
Элп „А“ язdechу хенахь царна мегар ду „шен кийрара сибате“ хьаьжжина, чура гома пеношка хьажа.

Нагахь санна шун бер яздарехь, символашца, элпашца а гергало долуш, 1ама дан а лууш далахь,г1о де цунна цу т1аьхь.
Тидаме лаца деза, иза массо х1ума ша бераца деш долу ловзаран кепяхь дан дезар. И бер оцу элпаш 1амадечу новкъахь шен боларца хилар тидаме дилла деза.

Аг1о 23

ЛОВЗАР-1АМОШ КАРАДЕРЗАР БЕРИЙН БЕШАХЬ

3 **Ешарех там хилар:**
суьрташ т1аьхь долу книжкашка хьажар, книгаш ешар, дийцарш дийцар
3 **Дика дийца хаар:**
шай хилла х1уманаш дийца, цунна х1ун хета хатта, цхьацца дийцарш дагадахкийта.
3 **Текстан маь1нах кхетар:**
дийцаршан сурт диллар, дийцаршах лаьцна дийцар, кхардар
3 **Символах кхетар**
ловзаран кепяхь элпаш а символаш гайтар.
3 **Маттан фонетически х1оттам бовзар:**
татанашка ладог1а,

ритмашца куйгаш тоха,
рифмаш йовза.

ШАЙН БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЪЗАЛЕХЪ

3 Берана тоъала тайп-тайпана
къоламаш, ручканаш, щетканаш,
язъян кехаташ а хилията.

3 Бери диллина долу
суртанаш гунчу метта хъладилла
я хъалатасса. Т1аккха цунна гур ду
ша бина болх лоруш хилар.

3 Шайш арахъ доьлхучу хенахъ
берига тидам т1ебахуйтуш д1агайта,
арахъ некъаца лаьтташ йолу знаках,
кхин йолу символаш а.

3 Элпаш шен маъ1анца олуш
хила (масалла Макс ц1е йолало
элпаца „М“ – ца олу „ЭМ“)

3 Буьркаш ловзар, микадо,
кхийсалуш долу ловзар,
го бина ловзар, сурташ
вовшах туйсуш долу ловзар.

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 Берийн ешарца йолу
дог ойла айлан.

3 Текстан маъ1нах кхетар,
жам1(вывод) дар

3 Маторика шарйяр:
элпаш, цифраш, хъаьркаш
дахка

3 Яздар пайдехъ
болх хилар хаийтар

3 Нийса яздар: шай ма хуьлла
дуккха а дешнаш 1амадар

3 Интересс кхийта маттах
кхета, лингвистический мотт лелабар,
кхеча метташца дуста

Аг1о 24

1ИЛМА, МОГАШАЛЛА, МЕТТАХЪХЪЕР

**Бераш ч1ог1а дог дог1уш меттахъхъоь, цара иштта
шай голаш а дег1ан дилх ч1аг1 до, дег1 латтдар а
тадо. Оцу х1умано, маъ1на долуш аьлча, могошаллана
ч1ог1а г1о до, дешарехъ бух буьллу.**

Массочу дийнахъ цхъацца х1умана дан дезаш хуьлу:
ламеш т1ег1ола хъалавала, 1ам т1ег1ола кхоссавала,
ловза, вада. Оцу х1уманаша дуккха а керла х1ума
довзуйту.

Шаьш кхуьучу хенах бераша и массо х1ума
дан хьожу. Цундела бераш кхеташ а х1умана
т1аьхь кхуьуш а хуьлу.

Берашана парг1ат меттигаш еза, ловзуш, уьдуш
а массо х1уманах кхета.

Меттахваларан а синхааман зеделларг
1аткъам бо кхиарна. Ша мел дина чунна
тидам беш хилахь хаам дикху хир бу.
Доьшучу хенахь тоьлуш хуьлу иштта
болу синхаамаш: кхетар, ойланаш яр.

Меттахваларца 1ема бераш шайн дег1
леладе, кхечарца волела, шен оьшучу меттахь
пайда эца. Вовшана доьхьал, вовшашца,
цхьана а ловзучу хенахь гулайо
социальни зеделларг.

Аг1о 25

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

3 Массоча аг1ора дег1 меттах
даккхаро бух буьллу дешарна
массо а синхаамна

3 гимнастикан упражненеш ю
дукха хьоляхь, чохь а арах а
мел деш долу х1уманца, масалла,
гаьнгали т1аьхь хахкавалар,
арахь а чохь а хахкавалар,
т1аьхьа уьдуш ловзар, сиха
муьлха ву хьожуш ловзар,
керчаш, шершаш долу
ловзаршкахь

3 „массоча тайпа меттахьхьер“
чохь а арахь берашана аьтто ло
массочу аг1ор меттахвала хьажа,
массо а кепара дег1 меттах
даккха, шен нисделларг дан .

ШАЙН БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЪЗАЛЕХЬ

3 массочу а дийнахь,
шайн аьтто массоза болу
дег1 меттах даккха хьажа, масалла,
г1аш туькан бепиг эца ваха,
бер берийн беша д1адига,...

3 массочу дийнахь шайн берана
аьтто хилийта х1аваъаьхь хила,
масалла, кертахь, берийн ловзучу
майданахь, паркехь, бассейнехь....

3 Кхоь ч1ург йолу велосипед
ч1ог1а дика ч1ург керчаш
х1ума ю берана.

3 Чохь дег1 меттах доккхуш,
масалла, гоь, кхоссалуш йолу буьрк,
батут, г1ант, тийсалуш ловзар,
нег1арш хьаладоттуш ловзар.
Иштта долучу х1уманашца ловза

дог дог1у.

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 Меттахъхьер, ловзарх
самукъадалар

3 Меттахъхьедаран интерес
кхияан

3 Ша ловзучу хенахь
шена хуучу аг1о шен дег1 меттах
даккха

3 айхъа леладечух кхета а
кхеташ дег1 ч1аг1 де

3 х1ора дийнахь, спортехь а
дег1 леладан хаарехь дог айдар.

3 шен дагахь дерг меттахъхедарца
гайтар

3 Координаци нисъяр

3 Шен могошалла лар еш
волучунна дог дайита

А1го 26

1ИЛМА, СИНАОЪЗДАНГАЛЛА

Кхолларалла-массоча хенахь йина ойланаш ю,
хаттараш дан, сацам бар.
Цу хуьнаро т1аьха шкоলেখь,
балхахь а г1о дийр ду хала задачаш ян.

МУХА ДОГ ДАИЙТА ДЕЗА КХОЛЛАРАЛЛА КХИИЙТА?

Кхалларалли юкъ юй хаа

Масо а бер шен тайпана кхолларалла
йолуш ду. Оцу шайн берий йолу кхолларалла
аг1о лаха.

Аьтто бе

Нагахь санна берана коьчал елча я цхъа
х1ума гайтича, дийцича иза ч1ог1а хаа
г1ерташ хуьлу. Уьш и х1ума далой хьожуш
экспериментировать деш, кхин а керла
х1уманаш кхолла г1ерташ хуьлу.
Оцу х1умана дукха хьоляхь цара оьцу:
коробкаш, клей, банканаш, масалла,
илли олу инструмент ялой хьожуш.

Х1ума дан аьтто бита

„Х1оа кхарза, х1оа аца кагдеш“ – дешнашца аьлча.
Берашна хан еза, нагахь „къепе яцар“ оьшу
цхъа х1ума чекх даккха.

Иштта юххехь хила

Бакхийчера йоккха говзалла ю, берана оьшучу
хенахь юххехь хилар, цунна иза гуттара цхъа
х1ума деш воллучу хенахь цуна новкъарло а
ца еш, берана оьшуш долу г1о бен ма де.
Шайн дог ойла х1ара „хаза“ ду я х1ара
„нийса“ ду бохуш долу къамелаш ма де бере.
Иштта ша лобхаш, ша нисдеш бен 1емар дац бер.

Тадан ма г1ерта

Критика еш хилча йой берийн шех йолу дог оила, шех тешар, ша динарг дош а ша хеташ кхечу динчу х1уманах доккхаде.

Дина х1ума дош хетар

Стенд ян, хаза гуччу меттахь меттиг лаха бераша дехкина долчу суьрташна,лар даро 1амадо бераш дозалла дан шаьш биначу белхах.

Искустви зеделларг

Исбаьхьалчашца вовшаххетар,исбаьхьаллин произведенеш гайтар бер кхуьучу хенехь, цера дог айдо, лаам меттах боккху шега а цхьа сурт кхоллалой хьажа.

„БЕРАШ Т1ЕЙОГУР ЙОЛЧУ ХАННА АРХИТЕКТАРШ ДУ“

Аг1о 27

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

3 Суьрташ а скульптурни кеп (диллина сурт, поппарца, т1арг1аца, г1умаца,стомма кехатаца бина болх,...)

3 иллешца а ритмашца а йолу кховдор (йиш лакхар,музыкальни инструмент лелае хаар, аз долу эксперименташ)

3 халха валар

3 ролеш йолу ловзаршах ловзар, театар ловзар, т1ех1уманаш юхуш ловзар, куьйгаца ловзадеш долу тайнигах ловзар, шеггара дийцарш дийцар .

3 кхоллараллца пайда эцар маттах (дийцарш, байнаш)

3 Исбаьхьалча производенишах лаьцна, ше а кхечу къомана йолу культурни объекташах лаьцна дискуссеш яр .

ШАЙН БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЪЗАЛЕХЬ

3 Меттиг хилийта, бери ша йина йолу х1уманаш парг1ат охьяяхка йиш йолуш (болх бечу хенахь стоьла т1е тоссуш я лаьтта тоссуш йодар хилийта, парг1ат вада а г1овг1а ян а йиш йолуш чоьо а хилийта,

бехъян а мегар долуш)

3 Берана оьшуш йолу коьчал
хилията (тиша каробкаш,
рулонаш, кьаде, шнур,
клей, басарш, щетка, тукар,
т1улгаш, б1араш, г1ишло ян
мегар йолу коьчал, ...)

3 Кхоллараллан идеяш,
дешний маь1наш,..

3 Театре, концерте вахар

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 шен лаамца кхолла,
иза кхоллараллехь сацо

3 зеделларг коьчал а г1ирс
а лело 1ама

3 хала доцу х1уманаш
карадерзар (куьйгийн
каделла)

3 пайда эца леларх

3 Силли алар, кхеташ
ладог1ар, иллица халхавалар,

3 кхоллараллца пайда эцар
маттах (ч1ог1а а дешнашца
ловзар,ц1ераш, дийцарш
кхоллар, сихааларш)

Аг1о 28

1ИЛМА, 1АЛАМ, ТЕХНИКА

„Кема х1унда айло те? Стела1ад х1унда ду те.
Сел дукка х1унда хоьтту те аса?“,
пхиь шо кхаьчна Нина ю шен ненера
иза хаалууш.

Бераш массо х1ума хаа лууш ду, уьш дика
тидамхой ду.Цаьрна хаа лаьа и массо
х1ума иштта х1унда ду.Цу т1аьхь уьш
дала кхуллушехь 1илма долуш
кхоьллина адамаш ду.

Х1уман тидам барца, эксперименташ ярца
бераша 1ама до законе хьаьжжина долу
1алам а технологи а.

Цара гипотезаш йо,юкьаметтигаш карайо,
керла х1умана план х1оттайо. Нагахь санна
шаьш доьхьалонашна (халанаш) т1енислахь,
шай хаттаршца вай долчу дог1у, иштта хаттарш
х1итта до кест-кеста.

Ч1ог1а лерина ду беран хаттарана жоп далар,
кхин а г1олехь хир ду шен хаттарана жоп шега
лахийта. Ша т1екхиина долу х1ума дуккха а
хенахь коьрта чохьхь лаьтта- цул т1аьха
хаттарш кхоллало жоп каро дезаш долу.

Опыташ яр, 1аламан ресурсашца
з1е хиларца кхиам боккху доьхьхьара

1илман кхиамехь, кхин а жьопалле хилар
экологих. Бер кхета долало, 1алам лара йан
оьшуш хилар, ша дикана бина болх 1аламан
пайдехь хир буй.

Функцишах, атта йолу технически устройствах
лаьцна йолу дебаташ берашна г1о до технически
х1ума довза лаарехь, кхи а г1олехь некъ лаха
коьртехь электроника а электронни технологи
йолучохь.

„БЕРАША ТОЛЛУ ШАЙН ГОНАХЬ ДОЛУ ДУЪНЕ“

Аг1о 29

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

- 3 Нийса терго яр, кхетар
(дийнаташ, ораматаш,
хенан х1оттам, малх, бутт,
функциш а д1ах1оттор, ...)
- 3 Дьоххъара кхетар биологически,
химически, физически законаш,
башхалаш а, эксперименташ
еш х1аваъца, хица, токаца,
1индаг1ца, басаршца, аьзнашца,
мисарболатца, ...
- 3 Къамелаца алар, масалла,
хаттар далар, хилларг схъадийца
1ама, жам1 х1отто, технически
хьал хаар, ...
- 3 Жьопаллехь 1алам а
гонахъара дуьне леладан
- 3 Технически г1ирсаш: финкциш,
лелочу хенахь г1оле дерг а
къераме дерг хаар.

ШАЙН БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЪЗАЛЕХЬ

- 3 Шайн бераца х1аваъэхь хан
ьяккха, массо а шеран хенахь,
хенан х1оттамехь аьтто хир бу
цхъацца х1ума довза а карадан а.
- 3 Цхъано тидам беш хила
(Х1ун хийца делла? Х1ун хеза,
сенах хьожа кхета, х1ун ду гуш?)
- 3 Берана хаа луучу т1ехь
накъосталла де цунна, масалла,
„Оцу зезаганна ц1е х1ун ю?“
ян „Дог1а дог1учу хенахь
латта бухара н1аьний хьала
х1унда довлу?“
- 3 1аламахь хуьлучу процессашах
лаьцна дийца, шаш зезагаш кхианде,

ша башийта, хи г1ора дайта,...

3 Хъехам: шайца контейнерш эца
(б1аьрг болу куьзг, т1оьрмаг,..)

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 образование ялар,
экспетизаш, эксперименташ
ейта, цхьацца х1ума кхоллийта,
ша дечух там хилийта.

3 1аламах, х1аваъах лаьцна
бакъдерг довзийта, д1анисдан
а кхетам бала.

3 жоьпаллин хила шен
гонахъара кхиучу 1аламах

3 жоьпаллин лелар кхуьучу
гонахе

3 къийсарш коьчалш а
г1ирсашах лаьцна, кьоргера
кхетам г1ишлош яран декъехъ,
проекташ ярехъ, сурсаташ
кхоллараллехъ, пайда эцар

Аг1о 30

2 юха - 3 хьалха. Берашна билгал йолу опыт
оьшу, математики задачаш, т1етухуш а т1ера
д1адоккхуш шайна кхетийта.

БЕРАША МАТИМАТИКА 1АМАЙО

**Бераш массочу дийнахъ цхьацца матиматики
хаттаршах я ситуацех 1иттало:**

„Цхьа босса муха доькъур дара те?“, „Массарел лекха
б1ов хьан йина?“, „Кхин а пхиьоза д1авижча со
вина де т1е кхочур ду.“, „Цхаъ сахъта даьлча со
ц1а вуьгур ву.“

Иштта долчу хьолехъ бераша роже лоьху,
къепе йолу юкъаметтигаш, хъайоьллу
математичестки ма дарра хилар.

Математикан ойла яро берашна г1о до.

Дуьне довза а диццадалар кхиъян:
сахътано гойту, цхьа сахът д1а маца
долу. Дагар дан мега, массарна цхъатерра
горгалг кхаьчний.

**Бераша математика 1амайо нийссачу масалца,
зеделларг т1ера, тергам бар т1ера, хаттаршна
т1ера массо денна шайна гуш долучунна т1ера.**

Оцу нийсачу масала т1ера кхуьу абстрактница
долу хьуьнар, некъаш лоьху хьаьркашца а геометри
кепашца а долучуьнца.

Терахъш, дукхалла карахъ схъалаца:

4 х этмаь1иг лахьорч каро

4 х д1аяьккха

4 х этмаь1иг лахьорч куьйге схъалаца

Берийн бешахь педагогаша денна
пайда оьцу математикан дешаран некъах.
Цара берашна хаам, кховдор, д1аалар ло
кхин а 1алашоллин математикан болх.

Доьзалляхь цаьрна иштта оцу кепарехь
х1уманаш нис лур ду, масалла, лаха,
дуста, къаста дан, дагардан..

шайна хан караета иштта йолучу
математически исследованиш еш, шайга
хаьттинадолу чуна жоп ло, нагахь санна
оьшуш делахь г1о а де.

Шун бер цхьа йолу ойланаш еш хила тарло :
шаролг боккъалла шовзткъа ког болуш юй,
шиь 5 евро -10 евра на мехахь дуй.

Аг1о 31

ЛОВЗАР А 1АМОР А БЕРИЙН БЕШАХЬ

3 Дукхалла: гуладеш-лестадеш
долу ловзарш, озар а дустар а яа х1ума
ечу хенахь, яа х1ума юккучу туйкнахь

3 Чоь а кеп а: „Ловзаран майда“,
г1ишлойн коьчалш, хазнакарта
дилла.

3 Хан: хан г1уман сахьтаца юста,
самавоккху сахьт, денна къеп.

3 Сурт, рог1алла:
1аламехь суьрташ лаха,
туьтех з1е ян, ша сурт дилла, ...

3 Къастандан, классификаци ян:
ше-шен г1уткхаш чоьхь къаста ян,
ше-шен метте охъайиллар,
масалла, массо а даьхний
цхьана корпусяхь,..

3 Терахь а цифраш а: терахь
„хьалакхоссало“, цифраш хьала дуза,..

ШАЙН БЕРАНА ИШТТА Г1О ДЕ ДОЬЗАЛЕХЬ

3 Кухни чоьхь г1о дайта шайна
(цхьацца х1ума юстийта,
х1оьъаш дагардайт,
куьйгаца беш болу балхаца,
лента дустучу хенахь,
хин барам бустуш)

3 Самакат а вилиспет а
хахкийта, бинжольиг т1яхь
хахка далийта, лекха
хьалавалийта, ...

3 Цхьацца х1ума хьалахийта:
„клей лахара шолг1а
г1уткхи чоьхь ду“ ...

3 Дечкаш а т1улгаш а

дуттуш ловзийта,...

3 Цхъано хан мел яьлла
календарь т1е ахъажа, ...

3 Берийн ловзо х1уманаш
д1анисйайта, стоьла т1ера
1айгаш а м1ерий а шегга
д1адахкийта,...

3 Цхъацца х1уманаш
гулаейта

3 Кубик кхуссуш ловзийта,
тарелкаш, берийн ловзош йолу
х1уманаш ягар йайта, вина де
дазадечу хенахь стоьла т1е
х1иттаеш йолу ч1урамаш
дагардайта, ...

3 Хъаьркаш а терахьш лахийта,
масалла,ц1ийнан номер, мах,
юханехъа дагардайта, винчу
денца декъал веш волу
открытка,...

ШКОЛАН 1АМАДАР, КХИАДАРАН ДЕКХАР

3 Математикан б1ег1ийла
пайде хилар довзийтар

3 Чохъара дуьненах
кхета

3 Юкъаметтиг а бакъонаш
билгальяккхар, тера болу
х1оттам бар

3 Критически ойла а анализ а ян,
проблема кхочушъян

3 Кхоллараллин говзалла,
ловзучу кепехь толлуш лаха
конструктивни действи

3 Духе кхиа экологически
проблема цифрашца а операцишца

3 Логически ойланаш кхияян,
сацам бар проблеми леларх.

Аг1о 32

БЕРИЙН БЕШЕ ДОЛУ ХАТТАРШ

Шу бер долу берийн беш шуна, дена- нанна а, уггаре хьалха информаци а уйра
йолу меттиг ю.Берийн бешара куьйгалхочо а берийн педагого шун дехаран жоп лура ду.

Нагахь санна шун проблемаш я хаттарш хилахь, шаьш долу меттигера берийн бешан
жопаллин волу инспектарца з1ене вала:

Район,адрес, телефон

АМШТЕТТЕН 3300 Амштеттен, Прайнсбахштресе 11 07472/9025 доб 10530

БАДЕН 2500 Баден,Шварцштресе 50 02252/9025 доб 11610

МУНИЦИПАЛИТЕТ ТРАЙСКИРХИНА 2460 Брук/Лайта, Фишамандерштресе 10 02162/9025 доб 11207

БРУК/ЛАЙТА 2460 Брук/Лайта, Фишамандерштресе 10 02162/9025 доб 11207

ГАНСЕРНДОРФ 2230 Гэнсерндорф, Шонкирхерштресе 1 02282/9025 доб 10226

ГМУНД 3910 Цветлі, Ам Штатценберг 1 02822/9025 доб 11438

ХОЛЛАБРУН 3580 Хорн, Фрауэнхофер Штресе 2 02982/9025 доб 11317

ХОРН 3580 Хорн, Фрауэнхофнер Штвас 2 02982/9025 доб 11317

КОРНОЙБУРГ 2100 Корнойбург, Банкманринг 5 02262/9025 доб 11217
КРЕМС-ЛАНД, КРЕМС-ШТАДТ 3500 Кремс, Дринквелдергассе 15 02732/9025 доб 11381
ЛИЛИЕНФЕЛД 3270 Шайбс, Ратхаусплатц 5 07482/9025 доб 11246
МЕЛК 3390 Мелк, Абт Карл Штрассе 23 02752/9025 доб 11405
МИСТЕЛБАХ 2130 Мистелбах, Хауптплатц 4/5 02572/9025 доб 11245
МОДЛИНГ 2340 Модлинг, Банштрассе 2 02236/9025 доб 11495
НОЙКИРХЕН 2620 Нойкирхен, Пайшингерштрассе 17 02635/9025 доб 10310
ШАЙБС 3270 Шайбс, Ратхаусплатц 5 07482/9025 доб 11246
СТ.ПЕЛТЕН РАЙОН 3109 СТ. РЕЛТЕН, Ам Бишофтайх 1 02742/9025 доб 37840
СТ.ПЕЛТЕН ГОРОД 3500 Кремс, Дринквелдергассе 15 02732/9025 доб 11381
ТЮЛН 3430 Тюлн, Хауптплатц 33 02262/9025 доб 11299
ВАЙДХОФЕН/ИБС 3270 Шайбс, Ратхаусплатц 5 07482/9025 доб 11246
ВАЙДХОФЕН/ТХАЯ3910 Цветл, Ам Штатценберг 1 02822/9025 доб 11438
ВИН.НОЙШТАДТ ГОРОД, ВИН,НОЙШТАДТ РАЙОН 2700 Винер Нойштадт, Унгаргассе 33 02622/9025 доб 11307
ВИН УМГЕБУНГ 3400 Клостенойбург, Леопольдштрассе 21 02243/9025 доб 10309
ЦВЕТЛ 3910 Цветл, Ам Штатценберг 1 02822/9025 доб 11438

Управлени лахара Австри Ландесрегирунг, берийн бешан отдел, Винерштрассе 54, подъезд Б, вход к ландхаус, 3109 Санкт Пелтен,
тел.: 02742/9005-13237, факс: 02742/9005-13595, электронная почта: post.k5@noel.gv.at,
<http://www.noel.gv.at/Kindergaerten>

Аг1о 33

ШКОЛЕ ДОЛУ ХАТТАРШ

Нагахь санна, шун хаттарш я проблемаш нислахь, бер школе д1аяздечу хенахь
31ене довла шай бер долучу школан куьйгалхочунца

Кхин д1а йолу информации шуна лур ю векал вина волчу райони инспектаро:

Район, адрес, телефон
АМШТЕТТЕН I 3300 Амштеттен, Прайнсбахштрассе 11 07472/9025 доб 21841, 21840, 21842
АМШТЕТТЕН II 3300 Амштеттен, Прайнсбахштрассе 11 07472/9025 доб 21841, 21840, 21842
БАДЕН 2500 Баден, Шварцштрассе 50 50 02252/9025 доб 22 842, 22 843, 22 844
БРУК/ЛАЙТА 2460 Брук/Лайта, Фишмандерштрассе 10 02162/9025 доб 23 841, 23 842
ГАНСЕРНДОРФ 2230 Гэнсерндорф, Шонкирхерштрассе 1 02282/46 40 доб 11
ГМУНД 3950 Гмунд, Шремсер Штрассе 8 02852/9025 доб 25 841, 25 842
ХОЛЛАБРУН 2020 Холлабрун, Мюлгассе 24 02952/9025 доб 27841
ХОРН 3580 Хорн, Фрауэнхофнер Штвассе 2 02982/9025 доб 28 841, 28 842
КОРНОЙБУРГ 2100 Корнойбург, Банкманринг 5 02262/9025 доб 29 841, 29 842
КРЕМС ЛАНД 3500 Кремс/Донау, Дринквелдергассе 15 02732/76681 доб 30842, 02732/76681 доб 30843
КРЕМС 3500 Кремс/Донау, Дринквелдергассе 15 02732/9025 доб 30851, 08132/76681 доб 841
ЛИЛИЕНФЕЛД 3180 Лилиенфелд, Ам Ангер 2 02762/9025 доб 31 841, 31 842
МЕЛК 3390 Мелк, Абт Карл Штрассе 23 02752/9025 доб 32 842, 32 843
МИСТЕЛБАХ 2130 Мистелбах, Хауптплатц 4/5 02572/9025 доб 33 841, 33 842
МОДЛИНГ 2340 Модлинг, Банштрассе 2 02236/9025 доб 34 842, 34 843
НОЙКИРХЕН 2620 Нойкирхен, Пайшингер Штрассе 17 02635/9025 доб 35 842, 35 843, 35 844, 35 845
ШАЙБС 3270 Шайбс, Ратхаусплатц 5 07482/9025 доб 38 841, 38 842
СТ. РЕЛТЕН-РАЙОН 3109 СТ. Релтен Ам Бишофтайх 1 02742/9005 доб 18 851, 18 852, 18 853
СТ. РЕЛТЕН-ГОРОД 3100 Ст. Релтен, Росмаркт 6 02742/333 доб 26 71, 26 72
ТЮЛН 3430 Тюлн, Хауптплатц 33 02272/9025 доб 39 841, 39 842
ВАЙДХОФЕН/ТХАЛЯ 3830 Вайдхофен/Тхая, Айгнерштрассе 1 02842/9025 доб 40 841, 40 842
ВАЙДХОФЕН/ИБС 3340 Вайдхофен/ИБС, Унтере Штадтрлатц 22 07442/511 доб 207
ВИНЕР НОЙШТАДТ РАЙОН 2700 Вин. Нойштадт, Унгаргассе 33 02622/9025 доб 41 841, 41 842
ВИНЕР НОЙШТАДТ -ГОРОД 2700 Вин. Нойштадт, Бургплатц 1 0676/88 373 доб 23 52, 2353
ВИН УМГЕБУНГ/ВИЕН 3400 Клостенойбург, Леопольдштрассе 21 21 02243/9025 доб 26 841, 26 842
ЦВЕТЛ 3910 Цветл, Ам Штатценберг 1 02822/9025 доб 42 841, 42 842

Лохара Австри 1илманан совет, Ренбанштрассе 29, 3109 Ст. Релтен, тел.: 02742/280-0,
факс: 02742/280-1111, электронни адрес: office@lsr-noe.gv.at, <http://www.lsr-noe.gv.at>

Аг1о 34

ЛИТЕРАТУРА:

Лахара Австри берийн бешар дешаран план
www.noe.gv.at/Kindergarten

Юхьянцара школин дешаран план
BGBl. Nr. 134/1963 карара верси
<http://www.bmukk.gv.at/schulen>, Rubrik: Unterricht und Schulen, Lehrpläne

Дешаран стандарташ
www.bifie.at/bildungsstandards

Лахара Австри берийн бешар Федерацин закон 2006
LGBl.5060 карара верси
www.noe.gv.at/Bildung/Kindergaerten-Schulen/Kindergaerten Rubrik: Kindergartenrecht in NÖ

T1едиллина долу дешаран Федерацин закон
(T1едиллина долу дешаран Федерацин закон 1985), Федерацин юридически хаамчо. Nr. 76/1985 карарчу версехь

Брюндел, Хайдрун (2005). Берах школахо маца хуьлу. Берийн беш х1ун дан декхареляхь ю. Фрайбург:Хердер.

Федерацин г1уллакх наркомани д1ахьедар, координаци а консалтинг (2008).Барх1 х1ума хьо нуьцкъала веш.Ст.Пелтен

Фтенакис, Василиос Э., Шмитт, Анетте, Айтел, Андреас, Герлах, Франц & Даут, Марики (2009) .1аламах лаьчна 1илма кхоллар. Том 2-6. Тройсдорф: дешаран литература .

Грибел, Вилфрид & Низел, Ренате (2004).Дехъавалар. Берийн говзалла, хъашташ кхочуш деш йолучу центрехь, кхиамца ладала хийцамаш.Вайнхайм: Велтц.

Хартман, Валтраут, Хайзан, Михаэла, Пфол-Халаупек, Мартина, Штолл, Мартина & Хартел, Виргит (2009).Мотт, уьйр хилар а йоза хаар берийн бешахь. Вена: издательство.

Хоениш, Нанси (2004). Мате-Кингс. Кегийчу берашна математика кхета. Берлин: зорбан з1е.

Хютер, Гералд, Интервью Каал Райнхард (2007). „Бераш!“ Бакъдолчунна. Хин долучу архи.

Кренц, Армин (2005).Берашана х1ун оьшу.Жигара накъосталла берийн бешан кхиарехь. (5.Арахецар).Вайнхайм:Белтц.

Вустман, Корина (2004). Ч1ог1а лаьттар. Дийнахь бераш лелочохь г1о дар берашна .. Вайнхайм:Белтц.

Циммер,Рената (2004).Справочник физически культурах лаьчна (13.Арахецар).Фрайбург: Хердер.

Аг1о 35

ДЕНА-НАННА Т1ЕТОВЖАР:

Согьа къамел де, согьа ла а дог1а! 12 хъехам бу, вай муха г1о дийра дара берашна уьш къамел дан долалучу хенахь. Дена а нанна брошюра. Управлени а миграции а проект.Дорнбирн (2009)
Т1ера схьаэца: www.okay-line.at

Некъгайтарг денна-нанний массийта маттахь:
Вовшах кхета меттаг ,школа. Х1араDVD т1еь информаци ю Австри шкоলেখь долучу хьолехь лаьчна . Т1ера схьаэца(скачать): www.daz.schule.at, заказ ян: office@amedia.co.at

Информаци шу берий кхайрех лаьчна. Кехат дега а нене а, х1окху диск т1ехь хъехар ду.
Федеральни министерство экономики, доьзалла и кегирхойн.
Заказать: www.bmwfj.gv.at/publikationen, www.eltern-bildung.at

Берашна школа йоллаеларх лаьчна суьрташ т1яхь долу книга
Йорг, Сабине (1993). Боккъала йолу дахаран аг1о. Зорба тоьхна Тименман
ISBN-10: 3522431553

Контактш:

Ерг а арахецарг:Представитель федеральни латта лахара Австри Ландесрегирунг,берийн бешан департамент,
Винерштрассе 54, ков Ландхаус, 3109 Ст. Релтен;технически координатор: док Ренате Штегер,маг. Ингрид Хайнс;
Технически обработка:Правительственни учреждени лахара Австри,берийн бешан отдел :Эва Штундлер цхьано
Маг.Криста Кирхнер,Эрна Коварш,Элизабет Лин,Криста Шрамел,док. Ренате Штегер, Герда Тимал, лахара Австри
1илманан совет: ВД дип. Пед.Биргит Доссо, маг. Ингрид Хайнц; Фото: пачхьалкхи берий беш \, юкьаралли школаш
лахара Австри,Лоис Ламмерхубер,Фотофройдин - Fotolia.com, ориоги - Fotolia.com, zest_marina - Fotolia.com;суьрташ:
юхьянца классан лахара Австри; Графика: Хелмут Киндлингер; зорба: Градвол..

Аг1о 36

БИЛГАЛДАКХАР: